

RŮŽENA SVOBODOVÁ 10. 7. 1868 – 1. 1. 1920

Spisovatelka Růžena Svobodová, rozená Čáповá, se narodila 10. července 1868 v Mikulovicích jako nejstarší ze čtyř dětí. Rodina patřila k vyšší úřednické vrstvě. Otec Jan Čáp byl správcem premonstrátských statků. Chudý původ měl patrně vliv na jeho silné demokratické smýšlení. Osobní kladné vlastnosti, velkorysost, neutuchající energie a nezlomná vůle ho vedly k aktivnímu a čínorodému životu. Neomezoval se tedy jen na pouhé plnění svých úředních povinností, ale zasahoval do života sedláků a drobné venkovské inteligence. Matka Svobodové, Eliška Vodňanská, pocházela z Milevska z bohaté a vážené měšťanské rodiny. Zdrojem jejich značného jmění byl zájezdní hostinec U modré hvězdy, který ve své době velice dobře prosperoval.

První léta svého života prožila Svobodová na venkově. Slova Jarmily Mourkové nejlépe vystihují, jak moc ji tato doba ovlivnila: „*Nahodilost životního prostředí, v němž se utváří povaha a charakter dítěte, je rozhodujícím činitelem, který působí na celý další osud člověka.*“ Rodinným prostředím a společenským zařazením jí byl vštípen odpor k tzv. maloměstské honoraci a patrně zde jsou kořeny jejího pohrdání nižším úřednictvem, zejména maloměstským. Svobodová se od počátku bouřila proti maloměšťáckým konvencím, ale zároveň je do sebe vstřebávala a podléhala jim. Rozpor mezi maloměšťáckou výchovou ze strany matky a otcovým demokratickým smýšlením se zřejmě stal příčinou spisovatelčiných těžkých citových krizí a její citové podlomenosti. Tu je možné nalézt v nejrůznějších podobách a formách v celém jejím díle. Základ její citové rozervanosti, s níž zápasila celý život, je možné spatřovat také v jejím problematickém vztahu s matkou. Přestože si s ní pro neustálé rozpory příliš nerozuměla, byla jí velmi ovlivněna. Mnohem víc než otcem, ke kterému měla výrazně kladný, obdivný až uctivý vztah. Otec instinktivně nahrazoval dceři nedostatek laskavého zájmu, který jí ze strany matky chyběl. Často ji brával s sebou na objížďky panstvím a učil ji poznávat přírodu. Ke zvláštnostem jeho výchovy patřila úcta a obdiv ke statečnosti, vyprávěl jí zejména příběhy z římské historie.

V roce 1874 byl otec Růženy Svobodové jmenován centrálním ředitelem premonstrátských statků a rodina se přestěhovala do Prahy, kde získala bydlení ve vnitřním dvoře Strahovského kláštera. Tím končí první a nejšťastnější období spisovatelčina dětství. Přesídlení do Prahy nebylo pro Růženu Svobodovou snadné. Již zpočátku si uvědomovala ztrátu svobody, kvůli které se nemohl plně projevit její temperament a láska k přírodě. Nic na tom nezměnil ani fakt, že rodina bydlela na tichém nádvoří, v prostorném, velmi pohodlném bytě, v sousedství překrásné zahrady.

12. května 1880 Jan Čáp umírá. Růženě Svobodové bylo pouhých dvanáct let. Jestliže celá rodina trpěla jeho předčasným odchodem, v životě Růženy vzniklo prázdné místo, které se nezaplnilo po celý její další život. I když otec zemřel příliš brzy na to, aby mohl mít vliv na spisovatelčino dívčí dospívání, přece jeho osobnost vtiskla Svobodové základní orientaci životního zájmu. Po jeho smrti byla zcela vydána do rukou své matky. Od útlého věku se pokoušela uplatňovat svoji vůli. Dokud otec žil, měla díky jeho toleranci víc příležitostí. Později však narážela na matčinu autoritu jako na překradu, proti níž se sice bouřila, ale kterou nedokázala trvale překročit. Matka se stavěla nepřátelsky k emancipačním snahám své dcery, snažila se je potlačit. Vzdělání uznávala pouze jako nutný prostředek ke zvýšení hodnoty dívky určené k provdání. Podle tehdejší morálky nebyla dospívající dívka považována za dostatečně odpovědnou za svou budoucnost. Tu určovala matka s vyhlídkou brzkého sňatku, který by byl úměrný jejímu společenskému postavení. A právě k tomuto bodu se soustředil zápas matky a dcery v letech 1883-1890. V tomto zápase sice Svobodová nepodlehla své pánovité matce, ale v důsledcích to pro ni znamenalo neúměrné psychické napětí, deformace způsobené vnitřními rozpory a výčitkami svědomí, pramenícími z její závislosti na autoritativní morálce, v níž byla vychována.

Po celou dobu dospívání byla matčina výchova zaměřena proti nezdolné aktivitě dcery a veškeré úsilí vynaloženo k vštípení základního principu, že svůj osud má svěřit do rukou budoucího partnera. Právě zde vznikl další celoživotní rozpor Svobodové, který se objevil v jejím uměleckém díle – hledání takového životního partnera, kterému by svůj osud svěřit mohla, a vzápětí poznání, že se mýlila v předmětu svého obdivu a citového zájmu. Vztah Růženy Svobodové k mužům se podobal celoživotnímu traumatu, získanému právě v rozhodujících letech jejího dospívání. Toužila sice po tom,

aby mohla svůj osud odevzdat do rukou manžela, ale její přirozená kritičnost jí bránila, aby tak učinila bez důkladného zvážení všech důsledků.

V letech 1881-1883 navštěvovala vyšší dívčí školu, předtím se věnovala studiu jazyků, především francouzštiny, v jazykové škole kláštera Sacré Coeur. Během studia měla několik známostí. O prázdninách roku 1885 ji zaujal mladý právník Jan Smrt, ke kterému se upínaly naděje Růženiny matky, rozhodnuté provdat svou dceru při první vhodné příležitosti. Toto tvrdé jednání Svobodovou velmi zraňovalo, nebylo však nepochopitelné, protože její matce stále zbývala povinnost postarat se ještě o tři mladší děti. Svobodová se rozhodla jít své rodině z cesty tím, že složila zkoušku z francouzštiny, aby se mohla ucházet o místo vychovatelky. V té době jí ještě nebylo osmnáct let. Vedle vztahu s Janem Smrtem, s nímž se střídavě rozcházela a opět sblížovala, se seznámila se svým budoucím manželem F. X. Svobodou. Svoboda byl v té době mladý básník, který ve svých sedmadvaceti letech měl již jméno v literární veřejnosti. Byl to právě on, kdo rozpoznal zvláštní temperament Růženy Svobodové, ocenil její charakterové vlastnosti a projevil o ni značný zájem, což jí velmi lichotilo. Matce se však její sympatie věnované mladému básníkovi nelíbily. Dávala přednost právníku Smrtovi, který měl zajištěné postavení. Rozpoutal se krutý boj. Svobodová, která nijak nedávala přednost svému druhému nápadníkovi před Janem Smrtem, byla přesto vystavena neustálým nářkům a výčitkám ze strany matky, hlídání a žalování ze strany svých mladších sourozenců. Tuto situaci se rozhodla řešit útekem z domova. Získala místo vychovatelky u vzdálených příbuzných Jelínkových v Nových Dvorech u Pacova. Doufala, že svým novým postavením získá větší svobodu společenského styku. Bohužel zde zažila další kruté poučení. Nejen, že nedosáhla samostatného společenského postavení, ale naopak ztratila možnost stýkat se se sobě rovnými partnery a pocítila ztrátu Prahy jako kulturního centra, na které přivykla. V dobrovolném vyhnanství nevydržela dlouho a do Prahy se vrátila. Krátce na to se však vyostřily její rozpory s matkou, již byla přítomnost dcery v rodičovském domě přítěží. K neustálým konfliktům přispělo i to, že ukončila svůj vztah s právníkem Smrtem. V té době, po téměř dvou letech, se znovu setkala s básníkem Svobodou. I když se úplně nezbavila pochybností, zda-li je to ten správný životní partner, splňoval Svoboda jako jediný její dívčí ideál muže. Zatím svůj vztah s ním před matkou pečlivě tajila. Svobodová byla stále více přesvědčená, že chce-li se věnovat literární práci, musí

být společensky a ekonomicky zajištěná, což v tehdejší společnosti znamenalo vdaná. Svobodu měla ráda a ke sňatku snad byla i odhodlaná, přesto ještě váhala učinit tak důležité rozhodnutí. Věděla, že doma za těchto okolností nemůže zůstat, proto přijala místo vychovatelky v Hodově u Ouval, jako společnice statkářovy dcery Olgy Jarošové. Pobyt v Hodově však znamenal další zklamání, poměry tam byly ještě neutěšenější než v Nových Dvorech a jediným rozptýlením pro ni byly časté Svobodovy návštěvy, které jí vracely naději na plnější a zajímavější život. Po této zkušenosti přestala váhat a přijala nabídku k sňatku.

Romantická svatba se konala 6. září 1890 v karmelitském kostele Panny Marie Vítězné na Malé Straně. Novomanželé se usídlili v Thunovském paláci a Svobodová si v nové domácnosti splnila svůj dávný sen – jejich příbytek se stal centrem setkávání mladých pražských literátů. Podařilo se jí uskutečnit dávný záměr, ač ve skromné míře, vytvořila za podpory svého manžela literární salón. K pravidelným návštěvníkům patřili Antonín Sova, Klášterský, Mrštík, F. V. Krejčí. Se svými přáteli se Svobodovi často zúčastňovali i pražského společenského života, divadelních představení, koncertů, navštěvovali Uměleckou a Malostranskou besedu, stále tak rozšiřovali okruh přátel. Při těchto společenských aktivitách se Svobodová setkala s Hanou Kvapilovou a brzy se z nich staly blízké přítelkyně. Na počátku roku 1893 začal navštěvovat domácnost Svobodové F. X. Šalda. Svobodová nejprve bránila svému manželovi, aby Šaldu zval, protože neměl coby společník příliš dobrou pověst. Byla to však ona, kdo dal impuls k rozvinutí hlubšího vztahu se Šaldou. Stačilo několik měsíců a z původně přátelsky ironického a kamarádkového vztahu se vyvinul silný milostný cit. Láska, která mezi nimi vznikla, zalomcovala celou její bytostí, poznamenala celý její další život i tvorbu. Vyrovnávala se s ní stále a nikdy se jí to nepodařilo, protože nebyla ženou ani povrchní ani bezcharakterní. Jejich lásku lze označit za živelnou pohromu. Ze vzájemného střetnutí dvou vyhraněných lidských typů a silných charakterů se stále živil oheň, který oba burcoval k životu a stravoval zároveň. Jakkoli byla láska Svobodové silná, pronikaly do ní předsudky, jež nebyla schopná překonat. Viděla svoji lásku jako hřích, děsila se jí, byla chycena do pastí svého strachu, bála se svého Boha, k němuž ji naučili obracet se ve chvílích nejistot. Tento strach Svobodová nikdy nepřekonal, sice se postupně manželovi přiznávala ke své lásce k Šaldovi, vydobyla si i právo stýkat se s ním, netajila ji před svými přáteli, ale děsila ji představa, že by mohla být přetřásána

cizími, lhostejnými lidmi. Ve svém rozhodování zůstala sama. Šalda jí sice miloval hluboce a oddaně, Svobodová tento cit nikdy nepodceňovala, ale zároveň cítila, že on jí nikdy nebude schopen dát to, co jí poskytl Svoboda: klidný a pohodlný, společensky zajištěný život. A Svobodová sama o sobě věděla, že nic jiného nepotřebuje. V roce 1897, po smrti matky, došlo k ochladnutí vztahu se Šaldou. Vyvrcholením tohoto odcizení bylo dočasné citové vzplanutí k J. S. Macharovi. Po překonání této krize však jejich zvláštní vztah pokračoval po celý život Růženy Svobodové. Šalda si Svobodovou zamiloval jednou provždy, stala se jedinou ženou v jeho životě. Ne proto, že by se do žádné jiné již nebyl schopen zamilovat, ale žádná neměla ono výsadní postavení, žádné si nevážil tolik, aby před ní odhalil všechny své myšlenky, city, pochybnosti i bolesti, žádná mu nebyla tak blízká, protože pro jeho vlastní intelektuální vývoj a citový život neznamovala tolik co Růžena Svobodová.

O vlastní literární práci se Svobodová začala důsledněji zajímat až po svém sňatku. Z tvorby, která mu předcházela, jsou známy pouze dvě povídky: *O líné Miladě* (1888) a *Dvojitý život* (1889). Svobodová se v nich zařazuje mezi autory kritického realismu, soustřeďuje se především na důkladný popis prostředí a pečlivé líčení charakteru hlavních postav. Realita života se zde objevuje jako objekt vnějšího pozorování, ještě hlouběji nedotčena vlastním prožitkem.

V květnu 1895 vyšel její první román *Na písčité půdě*. Hrdinka románu, mladá citlivá dívka toužící po plném životě, prochází řadou zklamání v konvenčním manželství s povrchním a bezcitným mužem. Po trpkých zkušenostech nachází nakonec sílu překonat předsudky a nepochopení měšťácké společnosti, ve které žije, a ukončit ponižující svazek úplným rozchodem. Přesto, že byly románu některé věci tehdejší kritikou vytýkány, byl přijat vcelku kladně. To pro Svobodovou znamenalo povzbuzení k dalšímu psaní. O rok později, v roce 1896, vyšla novela *Přetížený klas* a román *Ztroskotáno*. Svá raná díla založila Růžena Svobodová na zachycení momentu deziluze, kterou prožije mladá citlivá dívka, vychovaná v pohodlném a chráněném závětví měšťácké rodiny, když poprvé vstoupí do života. Výchova ji pro život nijak nepřipravila, vybavila ji jen spoustou iluzí a předsudků. Když pak dojde ke konfrontaci, zklame. Dochází k bolestným konfliktům, které mladou bytost hrozí zlomit nebo skutečně zlomí. První romány sice vycházely z romantického konfliktu a romanticky

pojaté postavy hlavní hrdinky, ale svým pojetím světa se jednoznačně hlásily k nastupující realistické vlně.

Ve svých dalších pracích, příkladem jsou *Zamotaná vlákna* (1899), Svobodová své hrdinky vyvádí stále častěji ze „zápečí“ měšťácké rodiny do velkého světa. Nutí je konfrontovat se s ním, nebo se alespoň k této konfrontaci připravovat a hledat si své místo v životě. K naivním dívčím postavám z jejich předchozích děl přibývají další typy žen a dívek – těch, které se pokoušejí svůj život vědomě utvářet podle vlastních představ, a poté žen, které řešení skutečně naleznou.

Ženské náměty dovedly Svobodovou na počátku 20. století k novoromantickým novelám. Nejvýznamnější z nich je soubor *Černí myslivci* (1908), který patří k tzv. horským románům. Je to kniha povídek inspirovaných drsnou, ale krásnou beskydskou přírodou a obsahuje jedenáct příběhů o láskách, často až démonických milovníků, z nichž někteří jsou členy myslivecké družiny církevního velmože Rudolfa. Žízni po smyslovém požitku podléhají nejen „černí myslivci“, ale také ženy, vdané, svobodné i mladičké dívky, které se vášnivým přilnutím ke smyslové lásce zachraňují před každodenní všedností života. Láska v těchto povídkách však není hodnotou, která by člověku přinášela štěstí, ale zákonitě končí rozčarováním, zklamáním i tragédií, vyznívá tu jako ničivá síla.

Druhá linie tvorby Svobodové je tematicky spjatá se světem dětí a starých lidí. Autorka své příběhy staví na konfliktu lhostejného dospělého a ryze cítícího dítěte. S úspěchem objevuje prostředky, jak se zmocnit zvláštního dětského světa, v němž malá křivda přerůstá v doživotní trauma a drobná laskavost přináší vykoupení. Povídky s dětskými náměty, vesměs určené dětským čtenářům, vyšly shrnuty do knih *Pokání Blaženčino* (1908), *Dětská srdce* (1913), *Jarní záhony* (1916) a *Hrdinné a bezpomocné dětství* (1920). Přestože mnohé z povídek plnily funkci dětského čtení, nestaly se dětskou literaturou v úzkém slova smyslu. Tehdejší kritika chápala tuto část tvorby Svobodové jako její významnou a integrální součást a zdůrazňovala objevnost jejího pohledu i uměleckou náročnost, jíž se vymykala z běžné úrovně tehdejší dětské literatury.

Tato vrstva tvorby nabývá významu zejména v posledním období spisovatelské práce Růženy Svobodové. Vedle práce na mohutné románové skladbě *Zahrada irémská* (1921) vzniklo i vzpomínkové pásmo *Ráj* (1920). Obě knihy vyšly jako torza po

autorčině smrti. Zatímco *Zahrada irémská* se dnes už netěší zájmu čtenářů, pásmo *Ráj* stále okouzluje svou živostí. Uplatňuje se zde autorčino umění evokovat náladu, zachytit emocionální atmosféru, ostrost a věcnost pohledu, který spolu se silným lyrismem nejen že není v rozporu, ale vytváří s ním dynamické napětí.

Z dobové ženské prózy se Růžena Svobodová vyděluje svou náročností uměleckou a intelektuální. Ve své tvorbě se snažila prorazit začarovaný kruh maloměstského pohledu na ženu, ovládajícího českou společnost na přelomu století. Svobodová tak učinila další krok od romantického idealismu Karoliny Světlé k modernímu psychologickému realismu v pojetí ženské postavy.

Svobodová psala intenzivně do konce života. Mimo to se s velkou obětavostí a neutuchajícím elánem věnovala činnosti Českého srdce. Svépomocná dobročinná organizace byla založena z jejího podnětu a pomáhala sbírkami oblečení, jídla a organizováním venkovských pobytů pro strádající děti v Praze. V té době byla již vážně nemocná, deset let bojovala se srdeční chorobou, vyčerpávaly ji válečné události a nervové vypětí posledních let. To všechno podlomilo její zdraví natolik, že na zvládnutí a překonání jí již nestačily síly. Růžena Svobodová zemřela náhle, brzy ráno na Nový rok 1920, po záchvatu srdeční mrtvice. Byla pohřbena na Slavíně.

„Skončil se jeden lidský život, skončilo se jedno velké hledání lásky, krásy, životního naplnění. Neobjevila svůj nekonečný věčný les, nenašla svůj Irém, nacházela pouze obyčejný lidský úděl.“ (F. X. Šalda)